

Foto: Wikipedia

Bosschenaar naast Garibaldi

Leven en werk van Jacob Moleschott

(1822-1893)

Goede voeding is goed voor je hersenen. Geen 'overtollig geloof' maar de geneeskunde heeft gezorgd dat de levensverwachting van de mens er sinds een eeuw op vooruit ging. Vrouwen en mannen zijn gelijkwaardig. Of je na je overlijden begraven of gecremeerd wil worden, dat maak je vandaag zelf uit.

Zo zijn er wel meer verworvenheden die we nu vanzelfsprekend vinden. Maar er moesten mensen voor opstaan, in verzet komen tegen macht en vooroordeel. Een van hen is Jacob Moleschott (1822-1893). Hij is geboren Bosschenaar, vrijdenker, filosoof, wetenschapper, geneeskundige, initiatiefnemer, senator in Italië, creatieve geest, fysioloog, voedingsdeskundige.

Jacob Moleschott wordt in 1822 geboren als de zoon van Gabriël Moleschott en Elizabeth Antonetta van der Monde in 's-Hertogenbosch. Het gezin woont Achter 't Wild Varken. Vader is arts en een geziene man in 's-Hertogenbosch. Hij is actief betrokken bij vaccinatiecampagnes en de strijd tegen besmettelijke ziekten.

Gabriël Moleschott is een atheïst en aanhanger van de filosoof Feuerbach (1804-1872), die stelt dat '*God een projectie van de mens is*'. Godsdienst is illusie in de visie van Feuerbach. Vader Moleschott neemt het over. Hij is weliswaar van katholieken huize, maar staat kritisch ten opzichte van kerk en geloof.

In de opvoeding van zijn kinderen besteedt hij veel aandacht aan de ontwikkeling van een zelfstandige en verantwoordelijke persoonlijkheid. En daar doet zijn vrouw aan mee. Ze is belijdend katholiek, maar wars van irrationeel geloof. En dat betekent wat in het

Tijdlijn van
Jacob Moleschott

1822
Geboren op 9 augustus
in 's-Hertogenbosch.

1837
Gymnasium Kleef (D).

1842
Gaait medicijnen en na-
tuurkunde studeren aan de
universiteit in Heidelberg.

1845
Arts in Utrecht; woont weer
enige tijd in 's- Hertogen-
bosch.

1844
Ontvangt van de Teylers
Stichting in Haarlem de
prijs voor de beste disser-
tatie Liebig's theorie over
voedselrijke planten.

1845, 22 januari
Doctorstitel.

1847
Docent in Heidelberg.

1849, 14 maart
Trouwt met Sophie Strecker
uit Mainz.

1850
Publiceert *Lehre der Nah-
rungsmittel für das Volk*,
in het Nederlands: Over
voedingsmiddelen.

1851
Publiceert *Physiologie des
Stoffwechsels in Pflanzen
und Thieren*.

1852
Publiceert *Kreislauf des
Lebens*, Over de Kringloop
van het leven, waaruit een
pleidooi voor crematie
voortvloeit.

Ohne phosphor keine Gedanken

's-Hertogenbosch van het midden van de negentien-
de eeuw. De stad is dan vol roomse dweperigheid.

Jonge wijsneus

De begaafde Jacob Moleschott volgt de lagere
school Achter 't Wild Varken. Zijn vader zorgt ervoor
dat hij al jong vertrouwd raakt met vreemde talen als
Frans, Engels en Duits. Hij leest Grieks en geniet van
Latijn: een jonge wijsneus.

Na de lagere school volgt Jacob de zogeheten Fran-
se school (voorloper van de latere MULO en HBS).
Jacob krijgt er les in schrijven, rekenen, boekhouden,
aardrijkskunde en geschiedenis, Frans, Duits en En-
gels.

Goede oude wijn

Na 1837 studeert Jacob Moleschott genees- en ver-
loskunde aan de universiteit van Utrecht. Hij voelt
zich echter niet erg thuis in de kleine Nederlandse
academische wereld en vertrekt in 1842 naar het Duit-
se Heidelberg om zijn studie geneeskunde te vervol-
maken. De natuurwetenschappen vormen voor hem
de basis van de geneeskunde, heel iets anders dan
de in zwang zijnde speculatieve natuurfilosofie en het
'overtollig geloof in wonderen' zoals hij in een van zijn
hoofdwerken *Die Kreislauf des Lebens* stelt.

Vanuit zijn materialistische visie schrijft hij in 1850
Lehr der Nahrungsmitteln für das Volk. Moleschott be-
schouwt het denken als een bijproduct van een che-
misch en fysisch proces in de natuur. De verbetering
en de verheldering van het verstand wordt bevorderd
door een goede toevoer van noodzakelijke brandstof-
fen naar de hersenen. Dus legt hij diëten voor aan
filosofen en kunstenaars. Bejaardenhuizen zouden
elke dag 'goede oude wijn' moeten schenken. Armen
zouden gezonder worden en beter gaan denken als zij
meer erwten en bonen konden eten, en meer 'rogge-
brood met vleesch'.

Voedt de hersenen

In 1856 wordt hij hoogleraar in de fysiologie te
Zürich, in 1861 in Turijn. In deze stad staat hij, met
andere vooruitstrevende intellectuelen aan de basis
van een beweging die als eerste in Europa pleit voor
crematie als alternatief voor begraven.

In zijn boek *Die Kreislauf des Lebens* stelt hij dat
het menselijk lichaam een deel van de kringloop
der natuur is en daarom na de dood tot nut dient

van de levenden. Dat kon gebeuren door doden-
akkers aan te leggen die na een paar jaar werden inge-
zaaid of door de doden te cremeren en de as te gebrui-
ken om de grond vruchtbaar te maken.

In Moleschotts visie staat het brein niet los van het
lichaam, het denken is evengoed afhankelijk van de
juiste stoffen (zoals fosfor). Vrije wil, moraal, eigen
verantwoordelijkheid, geheugen, taal: ze zitten ver-
stopt in de grijze massa van onze hersenen. Met de
erkenning dat biochemische processen in onze her-
senen van vitaal belang zijn, legt Moleschott de basis
voor de moderne neurologie. Zo ontstaat Moleschotts
beroemdste uitspraak: *Ohne Phosphor keine Gedanke*.

Kiesrecht en echtscheiding

In 1876 wordt Moleschott, hij is inmiddels genatu-
raliseerd tot Italiaan, senator in het Italiaanse parle-
ment. Hij maakt deel uit van de antiklerikale, links-de-
mocratische fractie. Vanaf 1879 is hij hoogleraar aan
de Universitá Sapienza in Rome.

Kennis en wetenschap dienen voor hen allereerst
om de mens en zijn samenleving beter en gelukkiger
te maken. Moleschott trekt zich de sociale en politieke
kwesaties aan. Als materialist richt hij zich niet zozeer
op hoogdravende politieke theorieën of op hervor-
mingen van het staatsbestel maar juist op 'stoffelijke
behoefte' van de bevolking. Voor Moleschott was de
toekomst aan het socialisme en niet aan de 'gemak-
zuchtige bezitter' die zijn eigendommen voor de ar-
men tracht af te schermen.

Moleschott is een van de eerste parlementariërs
in Europa die (in 1880) pleit voor invoering van het
vrouwenkiesrecht. 'Heeren Senatoren, ik weet niet
of de domste onder de vrouwen nog dommer is dan de
domste onder de mannen, maar wat ik wel weet is, dat
de begaafdste onder de vrouwen alle mannen overtreft
door gevatheid van inzichten, door fijnheid van tact. Aan
vrouwen vertrouwen wij de opvoeding toe onzer kinderen,
het bestuur van het huis, het bewaren van onze eer. Dan
kun je vrouwen het kiesrecht voor het gemeentehuis niet
ontzeggen onder het motto: Gij kunt hier noch met eene
gedachte, noch met eene stem binnentreden; zij zijn niet
verstandig, niet beschaafd, niet voorzienig genoeg daar-
voor.' Moleschott pleit ook voor echtscheiding. Dat
zal de vrouw ten goede komen.

Vrijdenkersbeweging

Moleschott is in 1880 betrokken bij de oprichting

1856, 21 november

Hoogleraar in de fysiologie te Zürich.

1861, hervst

Camillo Cavour, grondlegger Italiaanse eenheidsstaat, nodigt hem uit voor

de leerstoel Fysiologie aan de universiteit van Turijn. Publiceert *Del metodo nella investigazione della vita*.

1876

Senator in het Italiaanse parlement.

1879

Hoogleraar in Rome.

1889

Erelid *De Dageraad*, Nederlandse vrijdenkersbeweging.

1889

Mede-oprichter standbeeld van Gioradon Bruno op de Campo dei fiore.

1891

Neemt met andere Europese intellectuelen stelling

tegen anti semitisme in het boek *Antisemiten-Hammer*.

1893

Overlijdt op 20 mei in Rome.

Filosofen willen Bossche denker Jacob Moleschott eren

‘Hij was zijn tijd ver vooruit, geef hem een borstbeeld’

Gelijkheid van mannen en vrouwen, gezonde voeding en goed onderwijs voor arm en rijk. Toen de Bossche filosoof Jacob Moleschott (1822-1893) dit in zijn tijd voorstelde, werd hij het land uit gejaagd. Het wordt hoog tijd om hem te eren, vinden Brabantse filosofen.

ROEL KUILDER

In zijn tijd was hij revolutionair”, zegt filosoof Ronald van Raak, voormalig lid van de Tweede Kamer (SP) en nu hoogleraar aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Daan Roovers, voormalig Denker des Vaderlands (2019-2021) en docent aan de Erasmus Universiteit Rotterdam en Universiteit van Amsterdam, sluit zich bij die woorden aan en vult aan: „Hij was zijn tijd vooruit, v r vooruit.”

Van Raak (Hilvarenbeek) en Roovers (Veghel) hebben allebei Brabantse roots en zij zien niets liever dan dat de Brabantse Moleschott de erkenning krijgt die hij volgens hen verdient. Op een plaquette bij zijn ouderlijk huis aan Achter het Wild Varken in de Bossche binnenstad na, zijn er weinig sporen van de filosoof te vinden in zijn geboortestad. Laat staan in Nederland. „En dat terwijl hij in heel Europa bekend is. *Ohne Phosphor kein Gedanke*, oftewel ‘zonder fosfor geen gedachten’, is zijn meest bekende uitspraak. Daarmee bedoelde hij dat sociale verandering begon met goede voeding en onderwijs. En dat moest voor iedereen toegankelijk zijn. Arm of rijk, man of vrouw, katholiek of protestant. Dat komt ook omdat hij uit een familie van artsen kwam”, zegt Van Raak enthousiast.

„Hij heeft best veel invloed gehad. Meer dan je zou denken”, zegt Roovers. „Filosofie was toentertijd heel idealistisch, terwijl Moleschott meer aards was en meer op de fysieke oorsprong van het denken gericht was. Nu heel normaal, toen revolutionair. Hij keerde zich heel erg tegen religie.”

Ontslagen

En dat revolutionaire werd toentertijd door velen niet gepruimd, weet Van Raak. „Hij gaf les aan de Universiteit Utrecht, maar

Jacob Moleschott

Portret (houtgravure) van Jacobus Moleschott, gemaakt door E.A. Tilly, uit 1893.

BRON: HET UTRECHTS ARCHIEF

Foto rechts: Het borstbeeld van Jacob Moleschott dat in Rome staat. Een afgietsel hiervan zou in Den Bosch moeten komen, als het aan Brabantse filosofen ligt.

werd daar door zijn denkbeelden als het ware weggejaagd. Hij ging naar Heidelberg in Duitsland, maar daar werd hij ontslagen omdat hij ‘immorele gedachten’ had. Volgens ging hij naar Zwitserland waar hij

Hij heeft best veel invloed gehad. Meer dan je zou denken

ook werd weggestuurd. Pas toen hij in Italië kwam, werd hij geaccepteerd. Moleschott werd hoogleraar in Turijn, kwam als socialist in de Italiaanse senaat voor de antigodsdienstige partij. Hij vond er aansluiting en werd er geliefd en gelauwerd.”

Uiteindelijk overleed Moleschott in 1893

in Rome, waar hij ook nog les gaf. In de stad staat in de Universiteit Sapienza een borstbeeld van de Bosschenaar. En aangezien Moleschott op 9 september van dit jaar 200 jaar geleden het levenslicht zag in Den Bosch, doen Roovers en Van Raak een oproep aan de gemeente Den Bosch: eer Moleschott met een afgietsel van dat borstbeeld in zijn geboortestad.

Oproep

En dat doen de twee niet alleen. Samen met andere filosofen met Brabantse roots hebben ze de oproep ondertekend: Joep Dohmen, Wouter van Gils, Han van Ruler, Maureen Sie en Ruud Welten. „We hebben in Nederland niet zo’n traditie dat we denkers her- of gedenken. Maar in dit geval is het ere wie er toekomt en dit is een heel mooi moment”, zegt Roovers. „Deze man wordt in Rome geëerd met een borstbeeld, maar niet in Den Bosch? Dat moet veranderen”, vult Van Raak aan.

Daan Roovers: „Ere wie ere toe komt.” FOTO: PIMRAS

Ronald van Raak: „Moleschott was een revolutionair.” PRIVÉFOTO

Stemrecht van vrouwen

Jacob Moleschott maakte zich in de senaat in Italië sterk voor stemrecht van vrouwen, dat in 1945 pas daadwerkelijk ingevoerd werd:

‘Mijne Heeren, aan de vrouwen vertrouwen wij de opvoeding toe onzer kinderen, het bestuur van het huis, het bewaren van onze eer, de aanwakkering van onze gedachte en onzen moed; van haar verwachten wij den besten raad; aan haar hebben wij de zachtste vertroosting en danken, van haar ontvangen wij de zoetste, de duurzaamste en de standvastigste beloning voor onze moeiten – en zullen wij haar dan toevoegen aan de poort van het gemeentehuis: „Gij kunt hier noch met eene gedachte, noch met eene stem binnentreden; gij zijt niet verstandig, niet beschaafd, niet voorzichtig genoeg daarvoor?”’

van de *World Union of Freethinkers*. Vrij denken betekende voor hem niet de vrijheid om alles te zeggen wat je wilt. Vrij denken betekent in zijn opvatting ook dat ieder mens het recht moest hebben op eigen religieuze overtuigingen. Vrijheid betekent voor Moleschott evenmin dat de overheid zich nergens mee moet bemoeien. De overheid heeft juist tot taak de materiële voorwaarden te scheppen waardoor mensen vrij kunnen worden. Met deze opvatting van vrijheid legt Moleschott een voedingsbodemp voor het socialisme en andere emancipatiebewegingen in Italië en Nederland.

Antisemiten-Hammer

'Wij zouden vol ijver moeten handelen naar wat de twee grootste Joden, eigenlijk de grootste mensen die ooit geleefd hebben, Jezus en Spinoza, gepredikt hebben', schrijft Moleschott in een voorwoord voor een opmerkelijk boek. Het is de *Antisemiten-Hammer*, een literaire bloemlezing uit de wereldliteratuur van Josef Schrattenholz (1847-1909). Deze muzikkenner en publicist, zelf katholiek, is ongerust over het oprukkende antisemitisme in delen van Europa. In zijn *Antisemiten-Hammer* uit 1892 nemen een groot aantal gezaghebbende intellectuelen uit heel Europa het op voor de joden. Moleschott schrijft het voorwoord.

Roemrijk Bosschenaar

In de zomer van 1935 viert 's-Hertogenbosch zijn 750-jarig bestaan. Het katholieke dagblad *De Tijd* neemt de gelegenheid te baat om te pleiten voor een erbetoon aan 'Grote Bosschenaars'. De redacteur

noemt Theodoor van Tulden, Antoon Derkinderen én Jacob Moleschott. '*Moleschott was, hoewel tegenstander in filosofisch denken, een innig mensch, een man met een groot hart, een wetenschappelijk genie. Na zijn overlijden werd hij in Rome overladen met roem*', eindigt de redacteur zijn pleidooi. Tijd voor erkenning in zijn geboortestad.

De Deurnese arts en schilder Hendrik Wiegiersma pleit in de liberaal-getinte Noord-Brabantsche en 's-Hertogenbosche Courant voor erkenning van '*deze wereldvermaarde geneeskundige en wijsgeer, een ontdekker op het gebied van de biologie en physiologie*'.

Moleschott mocht dan 'Italiaan' zijn, '*er is in den vreemde geen dag voorbijgaan zonder een nostalgisch verlangen naar zijn geboortegrond, naar den Deuterenschedijk waar hij eens genoot van de waterviolieren*'. Deze 'roemrijke Bosschenaar' verdient erkenning, aldus Wiegiersma. Maar de erkenning komt niet. Moleschott is lange tijd een 'vergeten Bosschenaar'.

Dit is een uitgave van initiatiefgroep '200 jaar Jacob Moleschott'. De initiatiefgroep stelt zich ten doel om ter gelegenheid van zijn 200ste verjaardag Jacob Moleschott een herinneringsplek te geven in zijn geboortestad.
www.200jaarjacobmoleschott.nl

TEKST Frans van Gaal
VORMGEVING Maarten Sterneberg
DRUK Drukkerij Foppele-Vinck
© Initiatiefgroep '200 jaar Jacob Moleschott',
's-Hertogenbosch, juli 2022

Mijne Heeren, aan de vrouwen vertrouwen wij de opvoeding toe onzer kinderen, het bestuur van het huis, het bewaren van onze eer, de aanwakkering van onze gedachte en onzen moed; van haar verwachten wij den besten raad; aan haar hebben wij de zachtste vertroosting te danken, van haar ontvangen wij de zoetste, de duurzaamste en de standvastigste belooning voor onze moeiten – en zullen wij haar dan toevoegen aan de poort van het gemeentehuis: "Gij kunt hier noch met eene gedachte, noch met eene stembinnentreden; gij zijt niet verstandig, niet beschaafd, niet voorziening genoeg daarvoor?"

Links De buste van Jacob Moleschott die al vanaf 1892 in de Universiteit Sapienza in Rome staat. Onder Mogelijkheid van een gedenkplek op de plaats van het geboortehuis van Jacob Moleschott.

De Bossche SP legde de gemeenteraad dit jaar een voorstel voor om de man naar behoren te eren.